

Politiek onbehagen onder lager opgeleiden

Kjell Noordzij, Vivian Visser, Willem de Koster en Jeroen van der Waal

Gepubliceerd als:

Noordzij, Kjell, Vivian Visser, Willem de Koster en Jeroen van der Waal. 2020. Politiek onbehagen onder lager opgeleiden. *Sociologie Magazine* 28(3): 16-18

Vaak wordt opgemerkt dat er in Nederland veel vertrouwen in de politiek is. Maar onder veel lager opgeleiden leeft juist wantrouwen. Diepgaande gesprekken bieden inzicht in deze kloof tussen burgers en politiek.

De meeste Nederlanders zijn tevreden over de politiek. Het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek laten voor de laatste jaren zien dat burgers vaker gaan stemmen bij Tweede Kamerverkiezingen. Daarnaast lijkt ook het vertrouwen in de Tweede Kamer en ambtenaren licht te stijgen en krijgt de 'doe-democratie' vorm door allerlei maatschappelijke initiatieven die burgers ontplooiën. Maar deze trends en gemiddelden verhullen dat er politiek onbehagen leeft onder veel lager opgeleide burgers. Op basis van een cultuursociologisch perspectief onderzoeken we hoe lager opgeleide burgers de politiek *zelf* ervaren. Op die manier laten we zien hoe bestaande verklaringen kunnen worden aangevuld.

Bij het politiek onbehagen onder lager opgeleide burgers vallen twee dingen op: wantrouwen in de politiek en ondervertegenwoordiging in participatieve vormen van democratie. Eerdere onderzoeken proberen dit te verklaren als een gevolg van gebrekkige kennis en onvoldoende financiële middelen. Zo zouden burgers met weinig kennis politieke besluitvorming moeilijk kunnen doorgronden, wat wantrouwen in de hand werkt. En deelname aan de politiek zou worden belemmerd door een gebrek aan tijd en geld. Deze verklaringen zijn invloedrijk, maar laten nog grotendeels onverklaard waarom lager opgeleide burgers meer politiek onbehagen ervaren dan hoger opgeleiden. Daarom verschuiven we de aandacht van kennis en middelen naar de belevingswereld van lager opgeleide burgers. Dit stelt ons in staat om hun politieke opvattingen en handelen te begrijpen vanuit hun eigen perspectief.

Gevoelens van afstand

In de ene onderzoekslijn richten we ons op het wantrouwen in politici onder lager opgeleide burgers. Na kwantitatief onderzoek, dat laat zien dat affiniteit met de culturele levensstijl van de elite sterk samenhangt met vertrouwen in de politiek, onderzoeken we wat er achter deze samenhang schuilgaat. Hiervoor houden we diepte-interviews met groepen politiek wantrouwende, lager opgeleide burgers in diverse provincies. De kernboodschap bij het werven van respondenten is een oprechte interesse in wat mensen *zelf* van de politiek vinden. Ook tijdens interviews maken we gebruik van open vragen, zoals: 'Welke politici vind je goed, en welke slecht?'

Tijdens de gesprekken komen duidelijke gevoelens van afstand naar voren. Veel respondenten spreken over politici in termen van 'zij', die in "hun skybox" zitten, "mijlenver" van "de burgers". Het 'volk' wordt daarbij op drie manieren lijnrecht tegenover menig politicus gepositioneerd: politici zouden niet sensitief zijn voor de manier waarop 'het volk' leeft, niet zo duidelijk spreken als 'het volk' en ook nog eens neerkijken op de manier waarop de respondenten over zaken denken, hoe zij praten en leven.

Onze interviews laten zien hoe deze ervaren culturele afstand tussen veel politici en 'het volk' samengaat met een negatief oordeel over de handel en wandel van politici. Politici die niet weten, of zelfs niet zouden *willen* weten hoe 'het volk' leeft, zouden ook geen goede volksvertegenwoordigers zijn: hun beleid sluit niet aan bij wat voor mensen zoals de geïnterviewden belangrijk is. Bovendien wordt de manier van spreken van politici geassocieerd met een gebrek aan integriteit en autoriteit, juist omdat respondenten vinden dat deze sterk afwijkt van de directe manier waarop zij zelf spreken: "Als je een vraag stelt waar ze gewoon ja of nee op

kunnen antwoorden, dan krijg je gewoon een ellenlang stuk waarin jij het verhaal kwijtraakt”, is een van de reacties. “En als je dat uit elkaar hebt gehaald, weet je nog het antwoord niet. Of ze kunnen het op alle manieren ontkennen, [...] want dan hebben ze wel een punt ertussen gezet, die onzichtbaar was. [...] En daar ben ik gewoon schijtziek van. Zeg gewoon wat je denkt. Praat normaal Nederlands.” Daarnaast roept het gevoel dat menig politicus op ze neerkijkt onder onze respondenten grote weerstand op.

Burgerinitiatieven

In een andere onderzoekslijn focussen we op non-participatie in burgerinitiatieven onder lager opgeleiden. Burgerinitiatieven zijn ideeën die door burgers bij de gemeente worden aangedragen om hun leefomgeving te verbeteren, zoals het zelf in beheer nemen van openbaar groen of het opzetten van een wijkenergiecoöperatie. Respondenten werden geworven via kennissen en in verschillende café's en winkels in Rotterdam persoonlijk benaderd met het verzoek om te spreken over hun stad en de gemeente.

Aan de hand van verschillende voorbeelden bespreken we hoe zij denken over burgerinitiatieven en de (lokale) overheid. Op basis van deze diepte-interviews ontdekken we dat er meer aan de hand is dan bestaande verklaringen suggereren. Zelfs al hebben respondenten voldoende tijd, geld en de juiste connecties, dan nog zijn veel van hen niet geneigd om mee te doen aan burgerinitiatieven. Dit heeft alles te maken met hun gevoel geen legitieme actor te zijn en een diepgewortelde afkeer van de politiek.

Verschiedende respondenten beschouwen zichzelf niet als een legitieme actor in het publiek domein. Bij gebrek aan een passende Nederlandse vertaling, noemen we dit een gebrek aan gevoelens van *entitlement*. Deze respondenten voelen zich gestigmatiseerd en ervaren dat er op hen wordt neergekeken vanwege hun opleidingsniveau, beroep en omdat zij wonen in een “achterstandswijk”. Ook hebben zij het idee dat aan “vakinhoudelijke, theoretische kennis” meer waarde wordt gehecht dan aan hun eigen “praktische kennis”. Zij geloven daardoor dat hun ideeën er minder toe doen. Tot slot verwachten deze respondenten geen kans te maken om burgerinitiatieven van de grond te krijgen zonder zich te bedienen van een bepaalde “manier van spreken”, die zij associëren met een “welgestelde opvoeding” en die zij afzetten tegen hun eigen meer “platte” taalgebruik. Samen leidt dit ertoe dat deze respondenten verwachten dat hun ideeën niet serieus worden genomen door politici, ambtenaren en andere burgers. Zelfs als zij ideeën voor burgerinitiatieven hebben, trekken ze zich daarom terug uit participatieve vormen van democratie. Zij voelen zich buitengesloten en vinden dat vervelend, maar voelen zich niet in de positie om ertegen te rebelleren.

Diepgewortelde smaakkwestie

Bij een affiniteit met de politiek gaat het om een diepgewortelde smaakkwestie. Smaak ontwikkelt zich grotendeels door opvoeding en andere socialisatieprocessen. Voorkeuren en gewoontes worden aangeleerd en geleidelijk geïnternaliseerd als onderdeel van iemands leefstijl. Net zoals niet iedereen een voorliefde voor abstracte kunst ontwikkelt, zo heeft evenmin iedereen affiniteit met het politieke veld. Respondenten keren zich niet alleen af van de mensen (politici) die het veld bevolken, maar kunnen zich evenmin vinden in de manieren van doen of de 'regels van het spel' die in het politieke veld belangrijk zijn. Volgens hen is er in de politiek “veel te veel aandacht voor alle regeltjes en procedures,” “onbelangrijke zaken” en is er sprake van “vieze machtsspelletjes” waarbij het “belangrijker is hoe jij jezelf kunt verkopen” dan wat je daadwerkelijk kunt. Dit wordt afgezet tegen de leefstijl die respondenten zichzelf toeschrijven, waarin hard werken en trouw aan jezelf en anderen hoog in het vaandel staan.

Deze geringe affiniteit met politiek uit zich als desinteresse in of minachting voor burgerinitiatieven. Sommige respondenten hebben eenvoudigweg totaal geen interesse in het veld waar ze zo weinig affiniteit mee hebben en zijn daardoor ook niet op de hoogte van de mogelijkheden rondom burgerinitiatieven. Anderen hebben een sterke afkeer van de politiek en ambtenaren en kijken erop neer. Als zulke afkeer gepaard gaat met het gevoel geen legitieme actor

te zijn, doen respondenten niet mee met burgerinitiatieven, omdat zij niets met de overheid te maken willen hebben. Als zij samen met andere burgers iets voor elkaar willen krijgen, doen zij dit wel zonder bemoeienis van de overheid.

Respondenten die een afkeer van de politiek hebben maar wel gevoelens van *entitlement* hebben, zijn juist wél actief in burgerinitiatieven, al dan niet in samenwerking met de overheid. Zij zien actieve participatie als de uitgelezen kans om te rebelleren tegen een systeem dat zij minachten.

Belevingswereld

Door de belevingswereld van lager opgeleide burgers centraal te stellen, hebben we laten zien dat lager opgeleide burgers een brede kloof met veel politici ervaren. Deze kloof is *cultureel*: zij blijkt voort te komen uit ervaren verschillen in leefwerelden, leefstijlen en manieren van spreken en doen. Dit blijkt, naast bestaande verklaringen die zich richten op politieke kennis en middelen, belangrijk om politieke opvattingen en handelingen te begrijpen. Zo wordt beter inzichtelijk waarom lager opgeleide burgers politici wantrouwen en waarom zij niet, of op een binnen het politieke veld als ongepast beschouwde manier, meedoen met participatieve vormen van democratie.

Lager opgeleide burgers blijken sterk te verschillen in de mate waarin zij de heersende opvattingen en uitingen in de politiek *herkennen* en *erkennen*. Dit heeft implicaties voor de manier waarop zij de politiek evalueren of erin participeren. Burgers die zich niet *entitled* voelen om actief deel te nemen in het publiek domein, *herkennen* de 'juiste' manieren van doen in het politieke veld en *erkennen* deze ook, maar hebben zelf het idee niet aan deze standaarden te kunnen voldoen. Veelgehoorde suggesties om participatiedrempels te verlagen, zoals meer informatie aanbieden, praktische locaties selecteren en vergoedingen geven, zullen voor deze burgers niet voldoende zijn om te participeren. Daarvoor moet er meer begrip komen voor de machtsdynamieken tussen overheid en burgers en tussen burgers onderling in participatieve processen, en de rol die stigmatisering en verschillende vormen van kennis – zoals expertkennis of ervaringskennis – daarbij spelen.

Handel en wandel

Onze interviews laten daarnaast zien dat de negatieve evaluatie van menig politicus volgt uit frustratie over de handel en wandel van politici, terwijl die juist als legitiem gelden in het politieke veld. Waar deze burgers de 'juiste' manier van doen wel *herkennen*, *erkennen* zij die niet. Dit maakt inzichtelijk waarom sommige lager opgeleide burgers een voorkeur hebben voor politici die als *outsiders* gelden: zij hebben affiniteit met politici die, bijvoorbeeld, directe taal gebruiken, terwijl dit volgens heersende 'regels van het spel' in het politieke veld juist als ongepast wordt gezien. De kanteling van statusnormen waarvan dit getuigt en de implicaties daarvan zijn vanuit zowel academisch als maatschappelijk oogpunt relevant om nader te onderzoeken.

Tot slot wordt van burgers die geen affiniteit hebben met het politieke veld, vaak gezegd dat zij 'simpelweg geen interesse' hebben om te participeren. Hier is echter niets vanzelfsprekends aan. Om desinteresse te kunnen begrijpen, moeten de beweegredenen die daarachter schuilgaan worden onderzocht. Onder onze respondenten blijkt weinig affiniteit met de politiek vaak samen te gaan met het niet *herkennen* en evenmin *erkennen* van de 'juiste' manieren van doen in het politieke veld, wat ze weerhoudt van participatie. Bovendien blijken burgers met een afkeer van het politieke veld zich vaak op allerlei informele manieren in te zetten voor hun omgeving. Dit soort initiatieven blijft echter onzichtbaar omdat ze niet aansluiten bij bestaande politiek-ambtelijke systemen. Voor een goed begrip van de opvattingen en handelingen van burgers die politiek ongeïnteresseerd en inactief lijken, is aandacht nodig voor hun percepties van hun eigen levensstijl en die van anderen.